

MOHOS MÁRTON / 24.HU

KULTÚRA

Szilágyi Ákos: A hibrid harmadik világháború

küszöbén járunk, vagy már azon is túl

Jankovics Márton

2023. 02. 07. 10:58

Ha nem születik meg a belátás, a szándék és a kellő akarat, hogy ezt a most még csak kibontakozóban levő hibrid világháborút jelenlegi szakaszában megállítsák, az nukleáris apokalipszisig is vezethet, vagy a háborús káosz megszokott életformává válhat Európában – mondja Szilágyi Ákos költő, esztéta, Oroszország-kutató, akit a csaknem egy éve tartó orosz–ukrán háború mélyen gyökerező okairól és lehetséges következményeiről

kérdeztünk. De vajon miért érdemes egy Oroszország helyett inkább négy Oroszországról beszélni? Mit jelent az, hogy posztheroikus korban élünk? Hogy lett Putyin komisz cár és szovjet főtitkár egy személyben? Miért indokolt az oroszok Nyugattal szembeni paranoiája? És a legfontosabb kérdés: leállítható-e még egyáltalán ez a háború, és ha igen, hol van az, aki leállítja? Interjú.

„Ha ez a háború van, Oroszország nincsen. eltűnt Európa térképéről” – írta nem sokkal a háború tavalyi kirobbanása után, és az ország szétesésének lehetőségéről is beszélt. Ezt most is így látja?

Igen, sőt, még „ígyebbül”. A háború igazi sokként ért. Tudtam, hogy jó ideje zajlik már valamilyen hibrid háború Ukrajna és Oroszország között, de amire február 24-én a világ ébredt, elképzelhetetlen volt. A döbbenetet az azóta betiltott Novaja Gazeta koromfekete címlapján hatalmas betűkkel éktelenkedő három szó adta vissza: „Oroszország. Bombázza. Ukrajnát.” Hogy mit csinál Oroszország a mivel? Mintha egy reggel arra ébrednénk, hogy Debrecen bombázza Kolozsvárt vagy az Egyesült Államok partra szállt Nagy-Britanniában. Lázalom. Tökéletes képtelenség. Ha értelmet egy szikrányit sem, de magyarázatokat lehet találni arra, miért lépett át Putyin – ki más? – a hibrid háború piszkosszürke valóságából ebbe az egy éve tartó véres rémálomba, mentséget egyet sem. Érdektelen, megőrült-e vagy birodalmi álmokat kerget, blöffölt és nem jött be neki, vagy a „kollektív Nyugattal” vívott geopolitikai csatát akarta egyetlen rohammal megnyerni, megelőző csapásnak szánta-e a szeparatista oroszbarát régiók megmentésére vagy villámháborúnak Ukrajna bekebelezésére, mondom, mindez teljesen érdektelen ahhoz képest, hogy tegnap még a szomszédunkban békés mindennapi életüket élő emberek és városok ellen indult rakétákkal, bombákkal háború, ennek

összes borzalmával, ami közben kezd rápikkelyesedni a hírfolyamra, mindennapi borzalommá válni, egy év alatt a háború is kitermeli a maga mindennapiságát. Azt az első pillanatban tudtam, hogy a hidegháború utáni világrend harmincéves korszaka ezzel a háborúval véget ért.

Oroszország lenullázta önmagát, lenullázta az egész, Nagy Péter óta tartó, ellentmondásos, orosz módra, de mégiscsak európai mederben haladó modernizációját, amelybe beletartozott az erőltetett szovjet modernizáció is.

Tudtam, könyvet is írtam róla *Oroszország elrablása* címmel, hogy a birodalmi Oroszország, az ortodox orosz civilizáció a végét járja, de hogy maga a vég így fog bekövetkezni, nem gondoltam volna. Megdöbbenett. Személyes veszteségként éltem át, kicsit úgy, mint aki hirtelen elveszti egy közeli hozzátartozóját.

Oroszország elvesztéséről személyes veszteségként beszél. Hol tart most a veszteség a feldolgozásában?

Tudjuk, a veszteséget gyász munka követi, végzem én is szorgalmasan, mi mást tehetnék. Egyfajta napi lelki robot ez. Hogy kezdeti zűrzavaromon, szétesettségemen valahogy úrrá legyek, a háború legelső napjától elkezdtem gyűjteni minden hírt, dokumentumot, emberi és szakértői reflexiót, elemzést, amiben a háború lenyomódott, és amihez hozzáfértem. Valamit ez is segített. Már vagy hetven dossziényi tömény anyag gyűlt össze a digitális könyvtáramban, nem tudom, akarok-e valamit kezdeni vele. Közben olvasom vagy újraolvasom az orosz–ukrán viszonyról szóló történeti alapmunkákat és a háborúelmélet alapműveit, kínomban még egy tanulmányt is lefordítottam oroszról a 2000-nek, haldokló lapomnak, most jelent meg: az ukrajnai identitások háborújáról ad áttekintést,

egy volt CEU-s szentpétervári vendégprofesszor, Alekszej Miller tollából.

Eljutott-e a gyászmunka utolsó szakaszának tartott elfogadásig?

Nem könnyű kikeveredni a gyászmunka labirintusából. Azt mondhatnám, hogy a veszteség sokkját követő ellentmondásos érzelmek és gondolatok, dührohamok és letargiák zűrzavarán túl vagyok, de az elfogadáshoz aligha jutok el valaha is. Ehhez még egy életre volna szükség, ami nincs, ezt az egyet pedig, ami esetemben mindjárt véget is ér, az orosz kultúrára tettem fel íróként, kutatóként, költőként. A legkevésbé sem bántam meg, nagyon sokat kaptam tőle. Dosztojevszkij, Csehov, Tarkovszkij, Bahtyin, Florenszkij nélkül – és sorolhatnám végeláthatatlanul – bizonyosan más ember lennék. Ezért különösen fájdalmas a veszteség. Nem láttam ennek jelentőségét, de mikor az 1960–70-es években az orosz kultúra nagyszabású teljesítményeivel találkoztam, az orosz ortodox civilizáció már bőven hulló ágában volt, és ahogy a japánok mondják, egy virág akkor teljes virág, amikor hullani kezd.

Ha túllépünk a személyes veszteségen, mit értett azon, hogy Oroszország ezzel a háborúval öngyilkosságot követett el, felszámolja önmagát?

Azt értettem, hogy ezt a most folyó, és nemcsak Ukrajnát, de egész Európát Oroszországról lemetsző eszeveszett háborút nem élheti túl az európai Oroszország, márpedig Európa térképére nagyhatalomként, birodalomként Nagy Péter helyezte fel Oroszországot. De itt meg kell álljak egy pillanatra. Azt írtam, és azt mondom most, hogy „Oroszország öngyilkosságot követett el ukrajnai háborújával”. Mert általában így beszélünk országokról, államokról, nemzetekről: egyes számban. És megszemélyesítve őket.

Mintha annak, ami történt vagy éppen történik, egyetlen alanya lenne, és ez az alany úgy létezne, mint egy ember vagy személy: akarata van, terveket sző, döntéseket hoz, örültségeket vagy nagyszerűségeket csinál. Még ha tudjuk is közben, hogy ezek csak metaforák, hogy nincs Oroszország-Ember, ahogy nincs Amerika-Ember, és Magyarország-Ember sem, az az egyes szám zavarokat okoz: elállja előlünk az eseményekben megképződő ellentmondásos társadalmi valóság megértését, azt, hogy ami történik, nem egy, hanem sok és sokféle társadalmi alany egymást felerősítő vagy keresztező mozgásának az eredője. Mikor Pierre Norat Franciaország történetén dolgozott munkatársaival, arra a heurisztikus felismerésre jutott, hogy „Franciaországot többes számba” kell tenni. És ez minden országra, minden nemzet történelmére érvényes. Általában egy Oroszországról írnak és beszélnek, „az” oroszokról vagy „az” orosz társadalomról, valójában azonban ez az egy Oroszország – több Oroszország mozgásainak, viselkedésének, cselekvéseinek az eredője. Én például Natalja Zubarevics gazdaságföldrajzkutató elmélete nyomán négy Oroszországot különböztetek meg.

Ez a négy Oroszország egy-egy – gazdasági, kulturális, szociológiai mutatókkal jól letapogatható – elkülönülő metszete vagy kiterjedése az oroszországi társadalmi életvilágnak. Máshol és máshogy helyezkednek a társadalmi térben, máshol tartanak a modernizációban, más értékekhez igazodnak, más szokásokat követnek, más viszonyban vannak a „hivatalos Oroszországgal”, vagyis a központi állammal, másként reagálnak az Oroszországot egészét érintő eseményekre, például a mostani háborúra is, eltérő mértékben függenek a négy Oroszországot összeabroncsoló autoriter rendszertől és az is tőlük.

Ami jelenleg a 17 millió négyzetkilométeren elterülő, tehát Dél-Amerika méretű, de csak 143 milliós Oroszországgal

történik, szerintem legalább e négy Oroszország viszonyának vagy viszonytalanságának az eredője.

Mi ez a négy Oroszország?

Az „első” Oroszország a posztindusztriális, életvitelben, mentalitásban, fogyasztásban, mobilitásban, jövedelemszerző képességben nyugati színvonalú és minőségű, kevéssé államfüggő, vállalkozói Oroszország: Moszkva, Szentpétervár, Novoszibirszk, Jekatyerinburg, Kazany és még jónéhány más milliós nagyváros együttese, a teljes oroszországi népesség nagyjából egyharmadával, azaz 35 millió lakossal. A „második Oroszország”, a teljes lakosság következő nagyjából egyharmadával a szovjet modernizáció során létrejött nagyipari és nyersanyag-kitermelésre, hadiipari termelésre szakosodott mesterséges nagyvárosok erősen államfüggő Oroszországa, az egykori etatista szovjet civilizáció mentális és életforma-mintázataival. A „harmadik Oroszország” szintén a teljes lakosság egyharmadával a „mély-oroszországi” periféria, a provinciális, fejlődésben megrekedt, városias kultúra nélküli nagy- és kisvárosok, roncsfalvak világa, végül a „negyedik” a népesség 8–10 százalékával néhány kis nép életmódban, értékrendben, mentalitásban premodern, patriarchális társadalmi, mint például az észak-kaukázusi köztársaságok. Ezeket az egymástól minden tekintetben – bár különböző mértékben – távol álló orosz életvilágokat a föderatív állam legitim erőszaka és eklektikus ideológiája abroncsolja össze, úgy-ahogy, annyira-amennyire. Mondjuk, a posztindusztriális „első” Oroszország a háta közepébe kívánja a háborút, teljesen szemben áll az etatista rendszerrel, de mivel az állam minden eszközzel igyekszik politikailag közömbösíteni vagy elnyomni, ezért a háború ellen főleg lábával szavaz: ebből

az „első” Oroszországból viszik ma a szaktudásukat legtöbben külföldre.

A rendszernek és a rendszer háborújának a társadalmi bázisa a „második” és „harmadik” Oroszország, illetve részben még a patriarchális Észak-Kaukázus. Mi következik mindebből? Például az, hogyha az elhúzódó és kimerítő háború miatt a „négy Oroszországot” összetartó egységes állam erőszak- és ideológiai abroncsa meggyengül vagy lepattan, akkor nagy valószínűséggel megint beköszönt az orosz „szmuta”, vagyis a szétesés, a „zűrzavar kora”. Minden azon fog múlni, képes lesz-e a nagyjából harmincötmilliós posztindusztriális „első Oroszország” színre lépni a politikában, kezébe venni a központi hatalmat, és maga után vonni az indusztriális „második Oroszországot” vagy annak nagy részét, és újra európai alapra helyezni Oroszország fejlődését.

Én ebben nem hiszek.

Ennek még annál kisebb a valószínűsége, mint annak, hogy a háborúból – éppen fordítva – a központi állam kerül ki megerősödve, és rendőrállami módszerekkel ledarálja vagy bedarálja az „első Oroszországot”, ami egyébként már el is kezdődött, és megvalósítja a szüntelenül hirdetett „nagy fordulatot” Ázsia felé, a teljes hátat fordítást a Nyugatnak, az „eurázsiai Oroszország” megteremtését. A „második”, erősen államfüggő Oroszország önálló politikai cselekvésre alkalmatlan. Legnagyobb valószínűséggel tehát megint marad a szétesés, a „zavaros idők”, a „szmuta”, persze ezúttal ennek már messze Oroszország határain túlnyúló következményeivel. Arra gondolok, hogy az orosz „szmuta” ezúttal globalizálódik és „világszmuta” lesz belőle. Azt hiszem, jelenleg e felé haladunk.

Még mindig nem veszítette érvényét, amit V. Mehmed, az Oszmán Birodalom utolsó szultánja – az ő nevét viselte pár évig az első világháborúban a Múzeum körút – egy tárgyalás alkalmával mondott, amikor leintett egy brit diplomatát: Oroszországot levérni? De hisz a holtteteme agyonnyomna minket!

JURIJ KOCSETKOV / EPA / MTI Orosz katonák felvonulása a győzelem napi díszszemlén a moszkvai Vörös téren 2022. május 9-én.

Mi a „zűrzavaros időknek” a szokásos menetrendje Oroszországban?

A „szmuta” vagy „szmutnoje vremja” az orosz birodalmi egységes állam szétesését, interregnumot, trónbitorló álcárok színrelépését, társadalmi káoszt, gyakran polgárháborút és külföldi intervenciót jelent, amely a következő egységes állam zűrzavarból kiemelkedéséig tart. Az orosz történettudományban újabban a „zűrzavarkutatás” – „szmutológia” – önálló tudományág, amelyet a „zűrzavarkutatók” – „szmutológusok” – művelnek.

Ez gúnynev vagy teljesen komoly öndefiníció?

Tényleg így hívják magukat, nem viccelek. Az újkori orosz történelemben három emlékezetes szmuta-időszak volt: az első a 17. században, amikor Moszkóvia, a középkori orosz cárság omlott össze, aztán az 1917-es forradalom és a négy évig tartó polgárháború időszaka, amit „vörös szmutának” is neveznek, amikor a Romanov-dinasztia birodalma hullott darabokra, és az 1991 utáni évtized, amikor a szovjet szövetségi állam esett szét. Ennek a legújabb szmutának, amely 1999-ig tartott, saját neve van: „beszpregyel”, ami körülbelül azt a társadalmi állapotot jelenti, amelyben az a törvény, hogy nincs törvény, és az a norma, hogy nincs norma, vagyis teljes anómiát: üzlet, állam, mindennapi élet kriminalizálódását. Mindhárom zűrzavaros időszakot új „rendteremtő állam” születése zárta le. Utoljára az elemi közszolgálati feladatainak ellátására is képtelen posztszovjet államban még úgy-ahogy megmaradt utolsó ütőképes erőre – a titkosszolgálatokra – támaszkodva Putyin „egységes állama”.

Putyin véget vetett ugyan a zűrzavaros időknek, az államot magánérdekeiknek alárendelő, az ország összes erőforrását kisajátító vagy kontrolljuk alá vonó kleptokratikus-kriminális-korrupcionista klánok uralmának, amelyet akkoriban a 17. századi zűrzavaros idők „hétbojár-uralmára” – szemibojarscsina – utalva „hétbankárok uralmának” – szemibankirscsina – is neveztek, csak hogy az oligarchákat nem a jogállam intézményes kontrolljának, hanem saját szelektív személyi kontrolljának vetette alá. Ezzel azonban Oroszország a kriminális zűrzavar – „beszpregyel” – csebréből a rendőrállami rend, az egyeduralom vedrébe került, ahogy az már az ilyen „zűrzavaros idők” végén lenni szokott. 1920-ban egy nagy orosz költő, Makszimilian Volosin így foglalta képletbe az orosz szmutáknak ezt a visszatérő, vigasztalan végeredményét: „Mi változott itt? Zászlók és a jelvény?/ Egy

orkán vágat minden utakon: / Komisszárokban forr a cári önkény, / S komisz cárokban a forradalom.”

A birodalmi nosztalgiára nagyban építő Putyin is ilyen „komisz cár” lenne?

Komisz cár és szovjet főtitkár – „genszek” – egy személyben. Ezért adtam a 2000 tavaszán megjelent *Borisz sztár és a sztárevicsek* című könyvem Putyinról szóló utolsó fejezetének kissé magabiztosan ezt a címet: *A nyolcadik főtitkár*. Gorbacsov volt ugyanis a hetedik. Azért magabiztosan, mert amikor írtam, Putyin szinte még ki sem bújt az titkosszolgálatok kigyótojásából, annyit lehetett tudni róla, hogy az egymást követő „csékista” kormányfők – Primakov, Sztjepasin után – ő a harmadik, aki innen jön, és ő a jelcini „család” kiszemelt elnökjelöltje – a „trónörökös”. Azt nem lehetett tudni, meddig tudja megtartani a hatalmat, az oligarchák nem vették komolyan: „majd megjön az esze neki is!” Persze, Putyin csak „funkcionálisan” volt „főtitkár”, ahogy előtte Jelcin „Borisz cár”. Az akkor már közel egy évtizede tartó kriminális zűrzavartól, oligarcha-uralomtól elgyötört társadalomban egyre nőtt az igény a kemény kézzel rendet teremtő vezetőre, de Putyinnak még nem volt saját arca, „imidzse”, ezért kampánymenedzserei mindenféle szerepeket adogattak rá – még filmhősök szerepeit is –, megjelent például Andropov, a Brezsnyev utáni csékista főtitkár szerepében, a náci birodalom orosz superkéme, Stirlitz szerepében, a Viszockij alakította könyörtelen nyomozó, Zseglov szerepében, és persze Anatolij Szobcsak legjobb tanítványaként, aki a geometrikusan szabályos, rendezett Leningrádból-Szentpétervárról jön rendet csinálni a kaotikus Moszkvába.

Putyin első imidzsépítői nem győzték ismételtetni, hogy dolgozószobájában Nagy Péter portréja lóg. Megjegyzem, egy „másik németnek” a volt NDK-ból, Angela Merkelnek

Nagy Katalin portréja lógott az irodájában. Nemcsak azért nevezem „másik németnek” Putyint, mert felderítő volt az NDK-ban, és ez a „csekistaság” egész habitusán kiütközött, hanem azért is, mert tényleg volt benne valami a 19. századi Goncsarov-regény rámenős, gyakorlatias, racionális orosz németjéből, Stolzból, aki a jóindulatú, tespedt, örökké csak alvó és lakmározó orosz Oblomov antipódusa volt a könyvben. Talán nem véletlenül lett az első németországi Putyin-életrajz címe, hogy *A mi németünk a Kremlben*. Mellesleg a modernizáló, nyugati mintákat furkósbottal Oroszországra erőltető Nagy Pétert is „lenémetezte” a nép, Nagy Katalin pedig történetesen tényleg német volt. A Romanov-dinasztia uralkodása végére szinte teljesen elnémetesedett, amitől persze még éppannyira orosz uralkodók maradtak, ahogy mondjuk, az etnikailag román Hunyadi János száz százalékig a magyar nemesi nemzet tagja.

A Merkel-párhuzam annyiban is találónak tűnik, hogy Merkel később sokat tett a német-orosz kapcsolatok szorosabbra fűzéséért.

Ez hosszú történet. Merkel csak folytatta elődei, mindenekelőtt a Willy Brandt, Helmut Schmidt és persze Helmut Kohl nevével fémjelvezhető Ost-politikát, a „keleti nyitás” politikáját. Ez azonban a politikai felszín, amely alatt a német-orosz kulturális vonzások és taszítások, rokon- és ellenszenvek kétszáz éves sűrű szövevénye húzódik meg – a 19. századi német romantika és német filozófia elsöprő oroszországi hatásától kezdve Nietzsche Dosztojevskij-rajongásán át az 1920-as évek emigráns „orosz Berlinjéig”, Rilke „orosszá válásától” Thomas Mannig, aki az első világháború alatt írt német nemzeti-konzervatív publicisztikáiban – *Egy apolitikus ember vallomásai* címen jelent meg magyarul – odáig megy, hogy a németséget a Nyugattal szemben egyfajta „szlavofilségként” határozza meg. Mann nagyon hasonló dolgokat vág a liberális, puhány Nyugat

képébe, mint akkoriban népszerű kortársa, Werner Sombart 1913-ban, a „Nagy Háború” előestéjén megjelent *Handler und Helden Kalmárok és Hősök* című művében, amelyben az „angol kalmárszellemmel” állítja szembe a „német heroizmust”. De hát a Nyugatot is többes számba kell tenni. Más az atlantista Nyugat és más a kontinentális, más a francia Nyugat és más a német Nyugat. A „*white man's burden*” – a „fehér ember terhe” – alatt „görnyedő”, a gyarmatosítást a vadak civilizálásának hazudó angoloktól nem volt idegen némi koloniális orientalizmus, de sohasem szerettek bele semmilyen Keletbe, az „orosz Kelettől” pedig egyenesen irtóztak, miközben a németeket és a franciákat elvarázsolta a „l'âme russe”, a misztikus „orosz lélek”.

Virginia Woolfnak van egy pompás esszéje az „orosz látásmódról”, amiben arról ír, hogy Dosztojevszkij *Ördögök*-je és *Karamazovok*-ja nem az angol olvasói gyomornak való, mert – mondja Woolf – az angol olvasótól idegen ez a bizonyos „lélek” vagy „lelkiség”, sőt ellenszenves neki, mert formátlan, nincs benne semmi humor, semmi komikai érzék. A németeknek viszont nagyon feküdt ez a humortalan komolyság, a komor miszticizmus. Gerd Koenen német történész egész monográfiát szentelt a németek „Oroszország-komplexusának”. Persze, a komplexust nagyon elmélyítette a két világháború, majd a német és az orosz kommunizmus ezer szállal összefonódó története, de még az államközi és gazdasági kapcsolatok is: például a weimari német köztársaságnak 1922-ben Szovjet-Oroszországgal kötött „rapallói egyezménye” titkos záradékával, vagy a gyászos emlékezetű, 1939-es Hitler–Sztálin-paktum, annak még titkosabb záradékával. Az első két nagy menet Ukrajna cári birodalomból, majd a Szovjetunióból való kitagolásáért szintén nem „a” Nyugat, hanem Németország és Oroszország között zajlott le, ismeretes kimenetellel: Ukrajna területi nemzetállammá szovjet szocialista szövetségi köztársaságként vált a Szovjetunió keretében, a föderációból való kilépés szerződésben rögzített, ám de facto érvényesíthetetlen jogával. Németország 1945-ös kapitulációja

és két részre szakadása után aztán a hidegháború hosszúra nyúlt évtizedeiben Ukrajna megszűnt a német–orosz nagyhatalmi érdekek ütközőzónája lenni.

A huzakodás Ukrajnáért ettől fogva a két hidegháborús tömb vezető hatalma – a két nukleáris szuperhatalom: az Egyesült Államok és a Szovjetunió – között zajlott. Csak érzékeltetni szeretném, mennyire mélyen nyúlnak a történeti múltba a mai konfliktusok gyökerei, és miért éppen Ukrajna lett az a hely a hidegháború utáni Európában, ahol az „atlantista Nyugat” és a „putyini Oroszország” egyre erősebb súrlódása eljutott a mai háborús összecsapás fázisáig.

Az Ukrajnát saját befolyási övezetének tekintő Oroszország 2004-től fokozatosan az atlantista – az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Kanada és Ausztrália hagyományos szövetségi kötelékét jelentő – Nyugattal került szembe, amely mindent elkövetett, hogy Oroszországot kiszorítsa Ukrajnából és nyugati befolyás alá vonja. De Ukrajna szintén többes számba teendő: függetlensége 1991-es elnyerése után legalább három Ukrajnáról beszélhetünk: a Lviv központú, egykori galíciai Ukrajnáról, amely mindig a nemzeti függetlenség élharcosa volt, és Nyugatra húzta Ukrajnát, a donyecki, luganszki keleti régió, amely etnikailag és nyelvileg „orosz” volt és Oroszország felé mozgott, valamint e kettő között a passzív, hol erre, hol arra elmozduló „Dnyeper-Ukrajnát”. Ezt csak azért mondom, hogy érthető legyen, min feneklett meg újra meg újra az orosz próbálkozás Ukrajna „keletiesítésére”, és min hiúsult meg az amerikai igyekezet Ukrajna „nyugatosítására”, vagyis teljes kivonására az orosz befolyási övezetből: ott a galíciai Ukrajna, itt a donbaszi Ukrajna álltak ennek útjában, előbbi egy Oroszországgal vívott háborúra is készen, utóbbi a szeparatizmusig menően.

YASUYOSHI CHIBA / AFP Ukrán katonák lövészárkot ásnek a donbaszi frontvonalon 2023. február 1-jén.

Mintha kicsit elkanyarodtunk volna a német–orosz viszonytól.

Igen-igen, pont ide akarok kilyukadni. Ugyanis az „atlantista” amerikai projekt előtt, nagyjából a 2004–2005-ös „narancsos forradalomig” létezett egy „kontinentális” német–orosz projekt is, egy nagyratörő gazdaságstratégiai elképzelés valamilyen „eurázsiai gazdasági térségről”, amely az Atlanti-óceán partjaitól Vlagyivosztokig terjedt volna, egyesítve a német gazdasági potenciált és fejlett technológiát az oroszországi nyersanyagforrásokkal, olcsó munkaerővel, nagy fogyasztói piaccal. Ebben a projektben Ukrajna – akár csatlakozva az Európai Unióhoz, akár azon kívül – valamilyen „híd-szerepet” kapott volna. Nem kell mondanom, ennek a projektnek a megvalósulásában a németeken és az oroszokon kívül szinte mindenki más ellenérdekelt volt, első helyen az Egyesült Államokkal és Nagy-Britanniával, de a franciák és az ukránok is gyanakodva figyelték az őket megkerülő vagy fejük felett kiépülő német–orosz gazdasági kapcsolatokat. De főleg Lengyelország állt szemben egy ilyen német–orosz dominanciájú „eurázsiai gazdasági térség” tervével. Nemcsak, mert volt némi történelmi tapasztalatuk arról, mit jelent ennek a

két nagyhatalomnak a malomkövei közé kerülni, még ha ezek talán nem politikai, hanem gazdasági malomkövek, hanem azért is, mert az uniós középhatalom Lengyelország saját befolyási övezeteként tekintett Ukrajnára, ahogy Belaruszra is, mindenféle Oroszország és Németország nélkül.

Ezért is lett a kontinentális Nyugathoz tartozó Lengyelország az atlantista Nyugat első számú szövetségese a 2000-es évek elején kezdődő a nagy Ukrajna-játszmában, a nemzeti érdekének leginkább megfelelő amerikai Ukrajna- és Oroszország-politikát képviselve a régióban. Persze, a Kína gazdasági bevonását is célzó német–orosz »eurázsiai gazdasági térség« megvalósítása mindenekelőtt az 1945 óta az egész nyugati világ élén álló Egyesült Államok globális gazdasági és geostratégiai érdekével ütközött, ami Kína gazdasági szuperhatalommá válásának megakadályozása.

Jellemző, hogy míg a magát hagyományosan – ugyebár „két pogány közt egy hazáért” – pozicionáló Lengyelország a németekkel és az oroszokkal szemben az angolszászokkal működik ma együtt, addig Magyarország erős németországi gazdasági beágyazottsága és hagyományai miatt is a jelenleg két szék közt a pad alá eső Németországhoz próbál idomulni, amely még most is vonakodik az Oroszországgal való teljes uniós szakítás atlantista stratégiáját követni, és ezzel mindent veszni hagyni, amit az utóbbi két évtizedben az orosz–német gazdasági együttműködésbe befektetett. Az Oroszország indította háborúval az atlantista oldal – az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Lengyelország – mindent elért, amire törekedett, föltéve persze, hogy a hibrid világháborút sikerül jelen fázisában megállítani és befagyasztani, vagyis nem alakul ki valamilyen „káoszokrácia” Oroszországban, és terjed át a kontinentális Európára. Oroszországot „kitolták” Európából, és létrejövőben van egy hatalmas – a Baltikumtól, a jövőben talán Belaruszon át Ukrajnán keresztül egész a Fekete-tengerig

húzódó – „cordonne sanitaire”, amely az Eurázsia felé forduló Oroszország számára elvág minden jövőbeli visszautat Európába.

Félreértés ne essék, ezekből az érdekellentétekből, egymással ütköző stratégiai célokból és tervekből, nemzetállami ambíciókból és aspirációkból, ellenszenvékből és gyanakvásokból, sok-sok rossz következhetett, csak egyvalaminek nem lett volna szabad következnie: háborús erőszaknak. Az a háború, amelyet a nemzetközi jog egyik alanya egy másik alanya, egyik szuverén állam egy másik ellen indít, 1945 után az ENSZ alapokmánya szerint egyszerűen a béke elleni bűncselekménynek számít, és nem igazolhatja semmiféle geostratégiai érdek, nacionalista vagy birodalmi mese, civilizációs küldetéstudat, politikavallási messianizmus, nemzetipopulista blabla. A tömeges fegyveres erőszaknál nincs rosszabb, nincs nagyobb bűn: az erőszak ellenerőszakot szül, és egy szempillantás alatt ott találjuk magunkat, ahol ma Ukrajnában: a hibrid harmadik világháború küszöbén vagy már azon is túl.

Ön szerint az ukrajnai konfliktus ennek a hibrid világháborúnak a része?

Igen, de már nem is a kezdete, hiszen legalább nyolc éve zajlik, egy év óta csak nagy intenzitással, a háborús erőszak teljes arzenáljával, és most már egész Európát kezdi mágnesreszelékként magához rántani. Addig fegyveresen csak Európán kívül zajlott, főleg a Közel-Keleten, hol alacsonyabb, hol teljes intenzitással, afféle „előháborúk” formájában, de ezek sem értek véget teljesen, békekötésekkel, hiszen először is nem helyi háborúk – polgárháborúk, vallásháborúk, etnikai háborúk – voltak, hanem egy világháborús folyamat első hullámai, másodszer – ugyanezért – nem is államközi háborúk voltak –

az utolsó ilyen háború, ha nem tévedek Irak és Irán között zajlott a múlt század 80-as éveiben – elég talán most a szíriai, a líbiai, a jemeni, az afganisztáni háborúkra illetve tartós háborús káoszokrációkra utalni, az Irak helyén tátongó „fekete lyukkal”, az úgynevezett „iszlám állammal” és más nyalánkságokkal.

Éppen azt látni mindezekben a helyeken, hogy a szuverén állam erőszakmonopóliuma meggyengült, mindenféle államalatti, államközi privát katonai, félkatonai szervezetek, terrorszervezetek, hadurak, maffiavezérek zsoldoshadseregei bújtak elő a résekből, és telepedtek rá a helyi etnikai, törzsi, vallási viszályokra, az egészre pedig ekkortól telepedett rá az atlantista Nyugat és az újra globális szerepre aspiráló Oroszország. De ez még – mindenekelőtt Szíriában – csak erőpróba, egymás tesztelése volt: ki meddig megy el, kinek milyen állapotban van a hadserege. Úgy látom, ez a globális hibrid háború váltott léptéket és formátumot, amikor most Európába tekeredett át, és már egy éve Ukrajna területén folyik minden elképzelhető eszközt bevetve, a két állam reguláris hadserege mellett rengeteg államalatti, államközi szereplővel, oligarchák pénzelt magánhadseregekkel, ilyen-olyan hadurak toborozta zsoldoshadseregekkel, kriminális bandákkal, pontosan úgy, ahogyan azt olyan háborúkutatók, mint Herfried Münkler, Martin van Kreveld, Edward Lutwak, Mary Kaldor, Heimo Hofmeister már a múlt század végén prognosztizálták és könyveikben elemezték.

MOHOS MÁRTON / 24.HU

Ezzel ön is azt állítja, hogy Ukrajnában „proxy-háború” zajlik?

Nem, nem, szerintem ez teljes félreértés. A „proxy-háborúk” a hidegháború évtizedeire voltak jellemzők. Az Ukrajnában folyó háború hosszú évek óta közvetlenül is az atlantista Nyugat és Putyin Oroszországa között folyik, csak egy éve addigi alacsony intenzitású szakaszából közepes intenzitású szakaszába lépett. Ezért is lehetetlen úgy megállítani, mintha két állam közötti háború lenne, amikor van lehetőség egy béketeremtő harmadik fellépésére, ahogy mondjuk a szerbiai etnikai háborúban az Egyesült Államok lépett fel béketeremtő harmadikként, pontosabban hát Szerbia NATO-bombázásával kierőszakolta a békekötést. Egyébként ilyen béketeremtő harmadiként próbált fellépni a minszki megállapodásban az oldalak között közvetítőként, és a megállapodás betartásának garantálóiként részt vett Németország és Franciaország, csak hogy 2014 után, Majdan után, a Krím Oroszországhoz csatolása után a fegyveres konfrontáció már nem a szeparatista régiók lázadását katonailag támogató Oroszország között zajlott, hanem az atlantista Nyugat és a putyini Oroszország között. Vagyis a béke vagy háború kérdése állami szintről államfőfölötti szintre csúszott át. A béketeremtő harmadik

szerepében fellépni itt már komolytalan volt, vagy csak színjáték, amely időt adott az újfajta világháború szereplői – az atlantista Nyugat és Oroszország – közti valamilyen megegyezésre, a „rossz békére”, hogy ezzel leállítsák a globális konfrontáció további eszkalálódását. Vagy a hiábavaló béketárgyalásokkal időt nyerjenek a fegyveres háborúra – támadó vagy védekező háborúra – való felkészüléshez.

A Nyugat és Oroszország elkezdődött hibrid világháborújában ugyanúgy nem léphet föl béketeremtő harmadik, ahogyan a két európai világháborúban: vagy a globális háborúban álló oldalak egyike áll le valamilyen okból, hagyja abba a háborút, ami fölér a vereséggel és a megadással, vagy az folyik tovább egyik vagy másik oldal, sőt, ha átcsap nukleáris háborúba, akkor most már mindkét oldal teljes megsemmisüléséig.

A fegyveres háborús erőszak jelenleg ugyan Ukrajna területére korlátozódik, de a nem-fegyveres – például a kereskedelmi háború, a szankciós háború, az információs háború, a lélektani háború, a határokon megállás nélkül áthömpölygő ukrajnai és oroszországi menekült-tömegekkel, az energetikai, nyersanyag-, élelmiszer-szállítási láncok megszakadásával, egy ilyen globális háború összes rövid és hosszú távú gazdasági, energetikai, ökológiai, szociális és politikai következményével, érinti már az egész világot, újraindít régi konfliktusokat, mozgásba hozza a globális szereplőket – Törökországtól Iránon át Kínáig. Ha nem születik meg a belátás, a szándék és a kellő akarat, hogy ezt a most még csak kibontakozóban levő hibrid világháborút a jelenlegi szakaszában megállítsák, akkor a most még csak lokális fegyveres erőszak át fog terjedni Ukrajnáról Oroszország területére, onnan pedig Belaruszra, a Baltikumra, újabb ugrással Európára, és akkor már nemigen lesz megállás az

atomfegyverek előbb korlátozott, majd totális bevetéséig – a nukleáris apokalipszisig.

Nem túl megnyugtató kilátás.

De ez csak az egyik nem túl megnyugtató kilátás. A másik az, hogy a háborús káosz hosszú évekig tartó mindennapi állapottá, megszokott életformává válik Európában. Ebbe az irányba mutat már ma is sok minden: a „chaosocracy” vagy káoszuralom – a világ rendkívüli állapottal és káosszal történő kormányzása felé. Ma egy csomó közel-keleti és afrikai ország vagy régió – Jementől Irakon át Palesztináig, Kurdisztánig és Libanontól Szírián át Líbiáig – többé-kevésbé ilyen káoszokráciában él.

De reálisnak tartja, hogy ez vár miránk is?

Ha a szuverén államok legitim erőszakmonopóliuma repedezni kezd, a hadviselés az állam ügyéből, közös ügyből üzleti ügygé és magánügygé válik, vagyis privatizálódik, akkor könnyen visszacsúszhatunk a 17. századba, a „harmincéves háború” viszonyai közé. A kitűnő háborúkutató, Herfried Münkler már a 2000-es évek elején egész könyvet szentelt a háború privatizálódása témájának, annak, hogy az államok reguláris, kötelező sorozáson alapuló hadseregei mellett egyre nagyobb számban kezdtek megjelenni a helyi háborúkban magánhadseregek, toborzott zsoldosokból, szerződéses katonákból álló hadseregek, vagyis a tömeges fegyveres erőszakalkalmazás magánüzletté, piaci adásvétel tárgyává vált. Persze, a háború privatizálódása legtöbbször nem a hiányos állami kontroll, hanem a hiányos vagy hiányzó állami szuverenitás miatt következik be. Ahol az állam gyenge vagy maffiák zsebében van, ahol csődbe jutott vagy helyi háborúkban felőrlődött, és ilyen-olyan törzsi hadurak, szektavezetők, narkóbárók, fegyverkerekedők kontrollja alá került, ott kerül sor

a háború teljes privatizálására, és ott válik a háborús káosz mindennapi életformává, zsoldoshadseregekkel, gyerekhadseregekkel, a túszként kezelt lakosság folytonos kirablásával és legyilkolásával. Ez a káoszokrácia, pár évtizede kezdett kialakulni egyes közel-keleti és afrikai „bukott államokban”, de Európa ezzel idáig csak dokumentumfilmekben találkozott, illetve a sokmilliós menekülthullámokban tapasztalhatta következményüket, vagy új kriminális hálózatok kiépülésében és a terrorizmus terjedésében.

Most azonban a hibrid világháborúnak ezzel az Ukrajna területén folyó fegyveres fázisával a káoszokrácia, hogy úgy mondjam, már az Európa-Ház ajtaján kopogtat. A káoszállapot azért fenyeget, mert az állam egyre kevésbé képes szuverén kontrollja alatt tartani a háborús erőszakot, ennek privatizálódása pedig a különféle állam alatti és államközi erőszakos struktúrák, szervezetek megsokszorozódásával és megerősödésével fenyeget. Már is jól látható ez Oroszország ukrajnai háborújában: a régi reguláris hadseregekkel vívott államközi háború mintázatán átüt az ilyen-olyan hadurak, oligarchák, üzleti és kriminális szereplők magánhadseregeivel, militáns vallási szekták vagy politikavallási fanatikusok önkénteseiből toborzott szabadcsapatokkal folytatott privatizált háború erőszakmintázata – Wagner-csoporttól az Azov-hadosztályig. Ukrajnában mintha már is a vesztfáliai békekötés előtti Európában lennénk. Megjegyzem, a háború privatizálása az állam oldalán is zajlik, éppen a fejlett országokban a hadkötelezettségen alapuló reguláris hadseregeket szinte mindenütt a katonai szolgálatot kereső foglalkozásként végző szerződéses „profik” hadseregei váltották fel – Oroszországban is, a részleges mozgósításra csak a jelenlegi háborús kudarcok miatt került sor –, egyszerűen azért, mert a posztindusztriális országok polgárai nem akarnak háborúban meghalni, nem akarják gyermekeik életét a haza vagy más szent ügyek oltárán feláldozni: azt mondják, legyen ez ugyanolyan megvásárolható szolgáltatás, mint mondjuk a szex, védelmezzék a hazát

„zsoldosok” vagy „hivatásosok”. Posztheroikus korszakban élünk.

Pontosan mit ért posztheroikus korszakon?

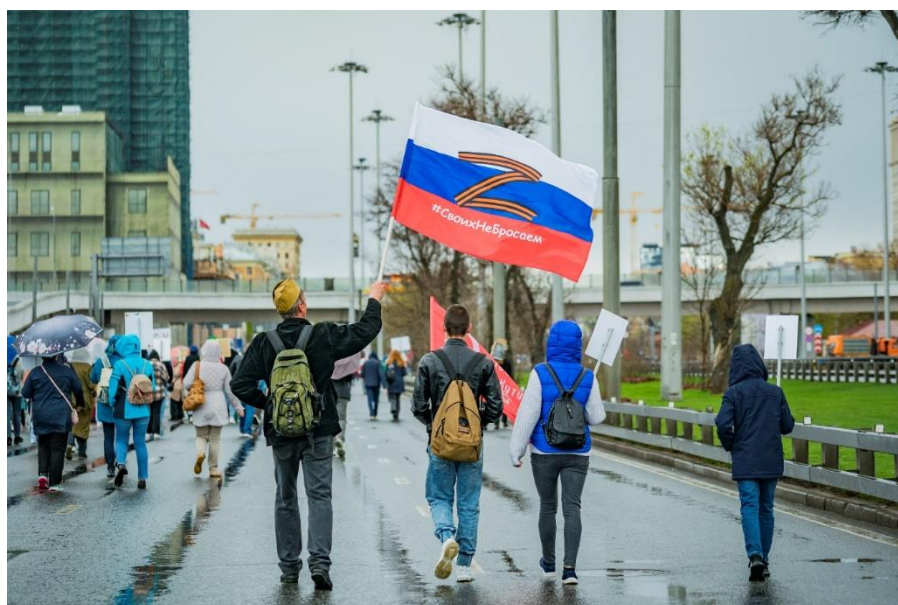
Ha jól tudom, Edward Lutwak használta először ezt a jelzőt, még a 90-es években a hadviselés módját jellemezve posztheroikusként: *post-heroic warfare*.

De nemcsak egy bomba nagy magasságból történő ledobása vagy egy dróntámadás nem túl hősi, értelmét veszítette a háború egész hősi narratívája. Két világháború után az európai átlagember nem talál semmi hősiességet abban, hogy egy akármilyen háborúban feláldozza az életét.

Már nem olyan „*dulce et decorum est pro patria mori*” – édes és szép a hazáért meghalni, igaz, a régi rómaiak is hozzátették, hogy szép dolog meghalni a hazáért, de még ennél is szebb – *vivere, vagyis élni érte*. Petőfi elhíresült verssorai a 19. századból – „Sehonnai bitang ember,/ Ki most, ha kell, halni nem mer,/ Kinek drágább rongy élete,/ Mint a haza becsülete” – amelyek hitelességét ő saját ifjú életének feláldozásával szavatolta, a mai „posztnemzeti” európai társadalmak embere számára aligha szolgálhatna zsinórmértékül: ő igenis „rongy életét” helyezi előbbre a „haza becsületénél”, értelmezni sem tudná, hogy ez mit jelent. Ő inkább hosszú, egészségben leért, fogyasztói örömeiben gazdag életet szeretne, nem hősi halált. A két világháború után a háború inkább a vágóhíd és a tömeghalál képében jelenik meg előtte, ahol nem hősi halál van, hanem szerencsétlen elesettek, nem hősök, hanem vágóhídra hajtott áldozatok.

Az ukrajnai háború kitörése után egy európai összehasonlító közvéleménykutatás azt mutatta, hogy a legtöbb országban, nálunk is, az állampolgárok zöme próbálna

kimaradni a háborúból, ha tehetné, elmenne országából. Jól mutatja ezt az összefüggést, hogy például a posztindusztriális „első Oroszország” abban is nagyon európai mentalitású, hogy posztheroikus és posztnemzeti: a behívható állampolgárok folyamatosan lábukkal szavaznak a háború ellen, és százezrével hagyják el az országot. De a „második” és „harmadik” Oroszországban más a helyzet, itt még létezik a háború heroikus narratívája, amit természetesen rávetítenek a Honvédő Háborúra, létezik olyan, hogy „hív a haza” és ha hív, akkor menni kell, és akár az életünket is odaadni érte.

STR / NURPHOTO / AFP

Hogy fér össze a posztheroikus korszakkal, hogy a nyugati nyilvánosságban 2022 legnagyobb története épp az ukránok heroikus küzdelme lett?

Egy dolog a hősiesség, mint néznivaló, csodálnivaló, és más, egészen más, mint vállalás, mint saját cselekedet, tőlünk vagy magunktól elvárt halálmegvető bátorság. „Én köszönöm szépen nem kérem, de csodálattal adózom a hősöknek, ennek a hősieken helytálló kis népnek – bravó!” A posztheroikus

nyugati társadalom a globális lelátókról lelkes együttérzéssel követi képernyőin a mérkőzést, a párviadalt, ahogy Dávid megküzd Góliáttal, de személy szerint, tevélegesen esze ágában sincs belebocsátkozni Dávid oldalán a háborúba, azt a néhány „örültet” kivéve, aki mégis odamegy, mindegy miért, szolidaritásból vagy mert mindig odamegy, ahol egy kis háború van, ott érzi jól magát vagy mert megfizetik. Az „ukránok heroikus küzdelme” a nyugati médiában felkavaró spektakulum, előadás, amit jórészt maguk a valóban hősieen harcoló ukránok visznek színre, mert tudják: nem elég a hősiesség, azt még meg is kell tudni mutatni, teatralizálni is kell, „el kell tudni adni” a világmédiának, hogy cserébe rokonszenvet és támogatást, fegyvereket kapjanak.

Jellemző, hogy ebben nyugati nézőtáborban milyen csalódással fogadták „Ukrajna szurkolói”, amikor az Azov-kommandó utolsó egységei hosszú harcok után előjöttek az egykori acélgyár labirintusából és megadták magukat az oroszoknak: „Hogyhogy? Hol marad a heroizmus? Nem ezt vártuk tőletek! Hát örökké akartatok élni, nyomorultak?” Napóleon rivallt rá ezzel a kérdéssel egykor megfutamadó katonájára a csataterén. Ukrajna – és nem a mostani háború miatt – még nem tartozik a posztheroikus társadalmak közé. Ha oda tartozna, a háború alighanem rég véget ért volna, a felnőtt férfilakosság fele külföldön lenne, a másik fele pedig rövid úton megadta volna magát. Csakhogy Ukrajna egyelőre a 19. századi nemzetépítés fázisában van, a maga részéről függetlenségi háborút folytat, még ha szép számban vannak az ukránok között is olyanok, akik egyáltalán nem akarnak „hősök” lenni, és ha tehetik, kevésbé hősieen távoznak is a háború elől az országból, a társadalom többsége szemében azonban ez dezertálás és árulás.

A posztheroikus nyugati társadalmakban vagy az »első« Oroszországban a többség a »rongy életet« és nem a »haza

becsületét« választja, a háborút fizetett hivatásos katonák dolgának tekinti, akiket viszont nem heroizál. Ha elestek, nagyon sajnálatos, de hát ez benne volt pakliban.

A háború posztheroikus szemlélete már az első világháború után teret nyert Európában, elég talán most Remarque híres regényének – *Nyugaton a helyzet változatlan* – legújabb, abszolút posztheroikus megfilmesítésére utalni. A heroikus szemléletet az első világháború vesztes országainak revansista, irredenta nacionalizmusai és a fasizmusok képviselték. Például az első világháborúból hatalmas véráldozatokkal győztesként kikerült, katonailag erős és büszke Franciaország társadalma 1940-ben a legkevésbé sem a mai Ukrajna módjára fogadta a náci Németország hadseregét: katonasága nemigen akart hősileg meghalni, inkább a megszállás alatti kevéssé hősi élet vonzotta, utálkozva, fogcsikorgatva, de inkább együtt élt a náci megszállókkal, és kollaborált is, ha érdemes volt vagy kellett, semhogy a hősi halálba menjen, a francia ellenállási mozgalmat persze nem számítva, az tényleg hősi volt, de az ellenállók kilencven százalékban nem francia nacionalisták, hanem francia kommunisták voltak.

A „német titanizmus” náci giccének nem a francia „gloire” nacionalista giccse, hanem csak a – Werner Sombarttól „kalmárnemzetként” leszólt – britek prózai, a háború „szarságát” nem arannyal elfedő, szívós és kemény hősiessége tudott ellent állni. A mai Ukrajna helytállása ehhez a giccstelenül, prózai módon hősiecs brit attitűdhöz áll közelebb, habár egy kis giccért azért az ukrán nacionalizmus sem megy a szomszédba. A háborús halál heroizálása nemcsak a „dicső szamuráj-halált” imitáló szerencsétlen japán kamikazéokra vagy a halált éltető falangistákra, Mussolini feketeingeseire vagy Hitler SS-osztagaira volt jellemző, hanem a mai muszlim fundamentalistákra, a dzsihadista terroristákra, és igen, az olyan neonáci ukrán csoportokra is, mint a Nemzeti Hadtest, a C14,

vagy az Azov-zászlóalj, elég csak az Azov-harcosok misztikus „Ukrajna-Anyához” intézett imádságának utolsó passzusát felidézni, amelyben az „Ukrajna-Anyáért” kiállt szenvedésben és hősi tettekben elnyert „édes halálért” fohászkoznak.

Természetesen orosz oldalon is megvannak ennek megfelelői a különféle orosz neonáci mozgalmakban, paramilitáris rohamosztagokban, a Wagner-csoport egyes alakulataiban, a kadirovista muszlim egységekben, és létezik ennek a háborús halált heroizáló fasiszta giccsnek az ideológiája is, legismertebb képviselője Alekszandr Dugin, aki *Hazánk – a halál* című írásában foglalta össze az orosz posztfasizmus halálkultuszát. A posztheroikus társadalmi mentalitással ezek az extremista félkatonai-katonai ifjúsági szervezetek szegezik szembe a „veszélyes élet”, a „halálban felmagasztosuló élet” fasiszta giccset. A hősiesség fasiszta imitációjának imitációját. Ugyanakkor látnunk kell, hogy a haláligenlés fasiszta heroizmusával a posztheroikus, posztnemzeti fogyasztói élménytársadalmak nemigen tudnak mit szembeállítani.

YEVHEN KOTENKO / NURPHOTO / AFP
Az Azov-zászlóalj katonái az elesett társaikért tartott kijevi megemlékezésen 2022. november 13-án.

Az orosz propagandában a támadó háború önvédelemként kereteződik át, ugyanakkor „a különleges katonai művelet” fontos elemévé vált a megújult orosz birodalmi törekvéseknek is. Ezek sikerét nagyban befolyásolhatja az ukrajnai konfliktus kifutása, amire jelenleg csak bizonytalan jóslatok és találgatások vannak. Ön viszont már a háború kirobbanásakor arról beszélt, hogy Ukrajna megtámadásával Oroszország legyőzte önmagát, és a birodalmak civilizációs nagytemetőjébe tart. Ezt mire alapozta?

Oroszország, mint a bizánci ortodox keresztény civilizáció oldalága – Arnold Toynbee-t idézem –, már valamikor a középkor végén megroppant. Azóta járja a megroppant civilizációk haláltáncát. Úgy gondolom, hogy Ukrajna ellen indított háborújával az atlantista Nyugattal – vagy ahogy a hivatalos Oroszország mondja: a „kollektív Nyugattal” – 2014-ben elkezdődött hibrid harmadik világháborúban olyan szintet lépett, ami számára felér egy öngyilkossággal, igaz, magával ránthatja közben az egész világot: Putyin mondta, hogy neki nem kell egy olyan világ, amiben nincsen Oroszország. Ezzel teljesülni is látszik a régi eszkatologikus prófécia Moszkóviáról mint „Harmadik Rómáról”, amely után több Róma nem lesz, mert a világnak – mármint e világnak – vége lesz: Oroszország üdvtörténeti kiválasztottsága a történelem végére kiválasztottság, az oroszok – mondja Bergyajev – a „történelmi vég népe”. Nagyon remélem, hogy a jelenlegi Oroszország ennél prózaibb módon fog végetérni, de jelenleg ennek nem sok jelét látom: sem a Nyugat, sem Oroszország nem éri be kevesebbel a szembenálló fél megsemmisülésénél.

Ez így igazi rémtörténet, a háborús Ukrajna globális hely, sajnálom, hogy Nyugaton olyan kevesen látják, és mire kinyílnak a szemek, már késő lesz. Toljuk félre a hősi díszleteket, a heroizáló blablát, a győzelemvallás nagy giccsét,

a szovjet honvédő háború kínos imitációját, a háború egyházi megszentelését, és csak a valóságot nézzük, ami a mindennapi háborús vérfürdő, holttestek hekatombái és romvárosok, amihez képest minden – birodalomról, küldetésről, nagyságról szőtt álom – itt is, ott is, amott is, nem más, mint émelyítő imitáció. Szavak és képek, amiknek nincs valóságuk.

Ez a látszatvilág is Oroszország civilizációs agóniájának biztos jele, bár látszatvilágban él, ha másféle látszatvilágban is, a Nyugat és a nemzetépítő-honvédő Ukrajna is. Ne feledjük, hogy Oroszországban is a spektakulum társadalma valósult meg, és a spektakulum mindig a káprázatos látszat, a grandiózus imitáció világa, akár egy vásári mutatványosbódében valósul is meg, akár egy footballstadionban vagy egy varietében.

Mint amikor Bulgakov regényében Woland, a „fekete mágia” nagymestere egy moszkvai varietében szásrubelekkel árasztja el a tülekedő közönséget, amelyek aztán az est végén, mikor lemegy a függöny, színes papírfecnikké válnak a kezekben. A nagy imitátor minden esetben az ördög, és mindig a Teremtőt imitálja: *simia Dei* – Isten majma. Erőtlen ahhoz, hogy igazít, eredetit, valóságosat teremtsen.

De mit imitálnak? Mi az értelme az imitációnak?

Mindig azt imitálják, ami nincs, és azért imitálják, mert a nagyra hivatottság, a ragyogás, az erő, a hatalom és a dicsőség látszatával a népet el lehet csábítani, le lehet nyugtázni, meg lehet nyerni. Ennek az imitációnak az a neve, hogy giccs. A giccs – Milan Kundera szép szavával – „a szar abszolút tagadása”, vagyis a létezés rossz oldalának, mindannak, ami rút, ocsmány, lehangelő, a kizárása a valóságból. A szürke, prózai, átlagos valóság helyére a színes, szívdobogató, páratlan valóságkoholmány kerül. Mindenütt ezt látni ma, ahol az emberek – Guy Debord magyarul épp most újra kiadott 1968-

as kis könyvének címét idézve – a „spektákulum társadalmában” élnek: csak Nyugaton a piaci spektákulum, Keleten az állami spektákulum társadalmában. Oroszországban a pravoszláv szuperhatalom dicsőségtől sugárzó birodalmi látszatát viszi színre az állam, Magyarországon a hajthatatlanul büszke magyar szuverenitás látszatát. Mindkettő az imitáción alapul, mindkettő valami egészen rendkívülit, csodálatosat, nagyot ígér, mindkettő giccsben utazik, és mindkettő után füstölgő romok maradhatnak csak. Ezzel szemben a piaci spektákulum az áru teatralizálását jelenti, és megmarad a privátszférában, vagy, ha kiterjeszkedik a politikai árura is, akkor „privatizálja” azt, mondjuk a politikust nem hőroszként, nagyemberként hozza forgalomba, hanem kedvenc hobbiját űző magánemberként, gyermekszerető családapaként vagy családanyaként, és így tovább.

A piaci vagy az állami giccset tartja veszélyesebbnek?

Az állami spektákulum a veszélyesebb, mert a politikai közösséget imitálja, a leválthatatlan személyi hatalom a maga képmására alkot társadalmat, amely e hatalomnak démonikus valóságát megrázó, könnyes nagyjelenetekkel, virtuóz színészi-politikusi alakításokkal, megnyerő történelmi díszletekkel takarja el.

Térjünk vissza egy kicsit a világrend kérdéséhez: a legtöbb elemző számára nem is az a dilemma, hogy a Pax Americanának nevezett korszak végét éljük, inkább az, hogy ebből a bizonytalanságból – amit ön előszeretettel nevez világháosznak – milyen új rend formálódik. Az amerikai történész, Timothy Snyder érdekes történelemfilozófiai elmélettel magyarázza a nagy hatalmak mulasztásait: szerinte a Nyugatot „a szükségszerűség politikája”, Oroszországot pedig „az örökkévalóság politikája” ejtette rabul a hidegháború vége után. Az előbbi abba a téveszmébe ringatja

magát, hogy a piac, a liberális demokrácia és a jólét magától elterjed a bolygó minden részén, csak várunk kell. Az örökkévalóság politikája viszont egy soha véget nem érő, ciklikus küzdelemben gondolkodik, amelyben folyton külső, gonosz erők támadását kell visszaverni, és mindig mi vagyunk az ártatlan áldozatok. A kettőben közös, hogy egyik sem enged teret a történelmi cselekvésnek, amely a múlt hibáival való szembenézésen alapul, és annak belátásán, hogy semmi sem szükségszerű, léteznek alternatív jövőképek, és a mostani tetteinken is múlik, melyik valósul meg.

Én ezt egy kicsit másként látom. Először is Oroszország – most eltekintek a többes számtól – az a paranoiás, aki nem azért érzi fenyegetve és üldözve magát, mert kattant, hanem mert történelme során elég gyakran fenyegették és üldözték. Szóval, az áldozati mentalitásnak Oroszországban azért némi valóságalapja is van. Nemcsak a kétszázötven éven át tartó középkori „tatár igára” gondolok, hanem a Nyugatról induló két hatalmas invázióra, amelyek az országot kis híján megszüntették. Az első a napóleoni Franciaország, a második a hitleri Németország felől érte, és akkor nem beszéltem még az 1918–1921 közötti nyugati intervenciókról.

A másik ellenvetésem, hogy a Nyugat – megint eltekintek a többes számtól – saját fejlődésének sok évszázada alatt létrejött, nagyszerű politikai és jogi vívmányait úgy nyújtja át a nem-nyugati fejlődésű népeknek, nemzeteknek, országoknak, ahogy technikai találmányokat szokás, csak be kell vezetni őket, mint a vízöblítéses vécét, meg kell tanulni a használatukat, és – nem csalás, nem ámítás – nem lesz többé gond a szabadsággal, az emberi jogokkal. Nagyszerű lenne, ha ilyen egyszerű lenne. Látjuk, mennyire nem egyszerű ez, még egy olyan köztes régióban sem, mint Közép-Európa.

De Oroszországban már a plurális demokrácia és a szabadpiac „bevezetése” egyenlő volt a társadalom összeomlásával, a kriminális és oligarchikus önkényvel, a „zűrzavar korszakával”. Láttuk, mi történik, ha a szörnyű zsarnoki rendszerek szétzúzása után átnyújtják nekik a szabadságot, az emberi jogokat, a liberális demokráciát: Irak és Líbia összeomlottak, és demokrácia helyett mindmáig káoszokráciában élnek, Afganisztánban tálib-uralom lett. Egyiptom is csak úgy tudta elkerülni a korrump autokratikus rendszert megdöntő csodálatos forradalom után az első szabad választásokon hatalomra került „muszlim testvérek” fundamentalista teokráciáját, hogy közbelépett a hadsereg, és azóta ott hadsereguralom – sztratokrácia – van, a Nyugat látható jóváhagyásával. Nem csoda, ha a demokráciát, a liberális alkotmányosságot, a jogállamot más népeknek ajándékként átnyújtó Nyugatra manapság úgy tekintenek egyes régókban, mint a Trójának „ajándékot hozó” görögökre: *timeo danaos et dona ferentes* – félnek tőlük, még akkor is, amikor ajándékot hoznak, nem bizonyul-e az az ajándék megint „trójai falónak”. Lépten-nyomon kiderül, hogy a nem-nyugati fejlődésű, harmadik, sőt második világbeli népeknek nincs mivel, nincs hová átvenniük, átültetniük a nagyszerű nyugati vívmányokat, hogy a demokrácia nem olyan ajándék, mint az archaikus népeknél a „potlecs”, amit a megajándékozott nép igyekszik mielőbb még nagyobb „potleccsel” viszonzni, hacsak nem tekintjük a nyugati demokráciára Keletről adott nagyobb potlecsnek a szuverén vagy az illiberális demokráciát, a választásos autokráciát és többi ehhez hasonló csereajándékot.

MOHOS MÁRTON / 24.HU

De hát nemcsak az oroszoké, a legtöbb ország véres történelme kiváló táptalaj az áldozati mentalitásnak, a tapasztalatok szerint mégis rettentően destruktív, amikor ez hivatalos ideológiává lép elő, mert csak újabb feloldhatatlan szembenállásokat generál. Másrészt szerintem nagyon is helyénvaló a gyarmatosítás és az erőltetett „demokráciaexport” katasztrofális következményeit a nyugati nagyhatalmak fejére olvasni, de azért a keleti autoriter rezsimek sem bizonyultak szégyenlősnek az erőszakos beavatkozás, a kizsákmányolás és a saját érdekeik érvényesítése terén. Ha viszont a jelenlegi ukrán helyzetről beszélünk, nem érzi veszélyes relativizálásnak, amikor elsikkad a háborús agresszor egyértelmű azonosítása, és egyből az ukránok vagy a Nyugat provokációjáról kezdenek beszélni?

Induljunk ki az „egyértelmű azonosításból”. Mit jelent azonosítani valamit? Tegyük fel, valamit egyértelműen dugóhúzóként azonosítok, de valaki ugyanilyen egyértelműen cipőkanálként. Honnan veszem a mindkettőnk számára elfogadható kritériumokat, amelyek eldönthetik, kinek van igaza. Nincsenek ilyenek. Bármely konceptuális vitára igaz, hogy „olyan nincs, hogy valami ne legyen dugóhúzó”. Már ha azt akarom, hogy dugóhúzó legyen. Mivel pedig olyan sincs, hogy Oroszország ne legyen agresszor és olyan sincs, hogy ne Ukrajna legyen az áldozat, ez a „mit mivel azonosítok” kérdés

számomra egyszerűen érdektelen. Tudom, hogy ez elég vadul hangzik, de azt hiszem, az eddigiekben nem hagytam kétséget az iránt, hogy Oroszország Ukrajna ellen indított háborús invázióját békeellenes bűncselekménynek tartom, magát az Ukrajna földjén egy éve folyó háborút pedig a „hibrid harmadik világháború” kezdeteként azonosítottam tőlem telhető egyértelműséggel. Mivel – József Attilával szólva – nem tartozom a harcosok közé, és ebben a most elsősorban Ukrajna földjén, tehát Európában zajló háborúban érzelmileg nem egyik vagy másik oldal „ügyével”, hanem csak a kibombázottakkal, a lemészároltakkal, az elesettekkel, a megkínzottakkal tudok azonosulni – velük azonban oldalakra való tekintet nélkül –, arra jutottam, és amellet próbáltam az eddigiekben érvelni, hogy ez nem hagyományos, régi, államközi háború, hanem globális, amely globális dimenzióban, globális szereplők között folyik, és amelyben értelmezhetetlen a „győzelem” szó, amelyben az agresszor már akkor tönkrevverte magát, mikor belekezdett, az áldozat pedig már akkor győzött, amikor az agresszió érte, függetlenül attól, konkrétan mivel és mikor ér véget a hibrid világháborúnak ez a „szakasza”, ha önmagában – a világháború véget érése nélkül – egyáltalán véget érhet.

Aki érzelmileg belehelyezkedik a háborúba, államok háborújának látja, erkölcsi felháborodásával, indulataival és ezek által mozgásba hozott ítéleteivel és előítéleteivel, dörgedelmes szavaival részt vesz benne, nem akarhat mást – és mindkét oldalon ezt akarják –, mint hogy győzzön az igazság, lakoljon meg az agresszor, szolgáltassék elégtétel az áldozatnak és így tovább. Számára két narratíva létezik: az áldozat és az agresszor narratívája, minden egyéb mellébeszélés, köntörfalazás, ami objektíve, de talán szubjektíve is felér az ellenség, az agresszor mentegetésével vagy indirekt támogatásával. „Azt mond meg, kutyafajzat, ki mellett állsz? Amellett, akinek egy csizma tapos az arcán vagy a csizma mellett? Vagy-vagy. Elítéled vagy nem ítéled el? Aki kitér az egyenes válasz elől, az egyéb aljasságokra is képes.” Csak hát

ez nem gondolkodás, hanem a gondolkodás felfüggesztése az igazság győzelme, az ellenségre mért vereség érdekében.

Igen, közelről nézve Oroszország az agresszor, mi több, áldozathibáztató agresszor, Ukrajna pedig az áldozat. De ha csak idáig látunk el, idáig akarunk ellátni ebben az egy éve folyó háborúban, akkor semmit nem látunk vagy alig valamit. Az egyértelmű érzelmi kiállást egyik vagy másik oldal, úgy mellett, kellemetlenül összekuszálja az eseményekben értelmet kereső, értelmező gondolkodás, ami már csak ezért is a köntörfalazás gyanújába kerül.

„Ez nem a szemlélődés, hanem az egyértelmű állásfoglalás ideje.” Számomra azonban a szemlélődés, nem a részvételé. Aki az aktuális áldozat és az agresszor közötti háborúban két állam között harmadik félnek képzeletben magát, nem lát el a folyó háború teljes valóságáig, amely nem az orosz agresszióval kezdődött, nem két állam között folyik, és ő maga sem kívül van rajta, hanem nyakig benne ül. Az elkezdődött és javában tartó hibrid harmadik világháborúban – és ha ez relativizálás, akkor vállalom – minden szereplő egyidejűleg áldozat és agresszor is, tényleg olyan ez, mint egy elindult nukleáris láncreakció. Számomra már csak egy kérdés maradt: leállítható-e még, és hol van az, aki leállítja.

<https://24.hu/kultura/2023/02/07/szilagyi-akos-interju-orosz-ukran-haboru-elemzes-vilaghaboru-vlagyimir-putyin-nyugat/>